

Академічна доброчесність як важливий елемент системи підвищення якості освіти

Сивоус І.В.¹, Гачак-Величко Л.А.²

Опубліковано	Секція	УДК
24.04.2025	Освітні, педагогічні науки	37.014.5

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15556591>

Анотація. У статті розглянуто поняття академічної доброчесності як фундаментальної складової сучасної освіти та науки, що забезпечує якість навчального процесу, формування критичного мислення, відповідальності й самостійності у здобувачів освіти. Визначено її значення для розвитку наукових досліджень, чесного оцінювання та створення довірчого освітнього середовища. Проаналізовано основні принципи академічної доброчесності, зокрема чесність, об'єктивність, відповідальність, прозорість, дотримання авторського права та повагу до інтелектуальної власності. Особливу увагу приділено проблемі плагіату, фальсифікації, фабрикації даних та інших порушень, які негативно впливають на рівень освіти, якість наукової діяльності та суспільну довіру до наукових результатів.

У статті висвітлено шляхи запобігання академічним порушенням, серед яких застосування сучасних цифрових технологій для перевірки унікальності текстів, впровадження антиплагіатних систем, проведення інформаційно-просвітницької роботи серед студентів і викладачів, а також удосконалення механізмів контролю та підвищення відповідальності за недоброчесні практики. Окрему увагу приділено питанню морально-етичних аспектів академічної доброчесності, адже їх дотримання є запорукою формування професійної відповідальності майбутніх фахівців. Важливе місце відведено аналізу міжнародного досвіду щодо забезпечення академічної доброчесності, що може слугувати основою для вдосконалення вітчизняної системи освіти, наукової діяльності та механізмів академічного саморегулювання.

Окреслено роль закладів вищої освіти у формуванні культури академічної доброчесності, що передбачає створення сприятливих умов для доброчесного навчання, удосконалення освітніх програм, розробку внутрішніх політик, підвищення рівня академічної відповідальності здобувачів освіти та викладачів, а також ефективних механізмів контролю. Розглянуто нормативно-правові засади академічної

¹, начальник відділу імітаційного моделювання, Навчального центру підготовки підрозділів, Міжнародного центру миротворчості та безпеки Національної академії сухопутних військ імені П. Сагайдачного, ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-1958-4375>

², кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри поведінкових наук та військового лідерства Національна академія сухопутних військ імені Петра Сагайдачного, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5776-5352>

добросесності в Україні, їх гармонізацію з міжнародними стандартами та перспективи розвитку відповідної системи. Визначено, що лише комплексний підхід, що поєднує правові, організаційні, технологічні та етичні механізми, сприятиме збереженню високих стандартів освіти та наукової діяльності, підвищенню відповідальності всіх учасників освітнього процесу, формуванню академічної культури на засадах добросесності та довготривалому розвитку освітнього середовища.

Ключові слова: академічна добросесність, якість освіти, плагіат, освітній процес, наукова добросесність, відповідальність, контроль, міжнародний досвід.

Academic integrity as an important element of the system for improving the quality of education

Annotation. The article examines the concept of academic integrity as a fundamental component of modern education and science, ensuring the quality of the learning process, the development of critical thinking, responsibility, and independence among learners. Its significance for the advancement of scientific research, fair assessment, and the creation of a trustworthy educational environment is highlighted. The main principles of academic integrity are analyzed, including honesty, objectivity, responsibility, transparency, adherence to copyright, and respect for intellectual property. Special attention is given to issues such as plagiarism, falsification, data fabrication, and other violations that negatively affect the quality of education, scientific activity, and public trust in research results.

The article highlights ways to prevent academic misconduct, including the use of modern digital technologies for text originality verification, the implementation of anti-plagiarism systems, awareness-raising initiatives among students and educators, as well as the improvement of monitoring mechanisms and the enhancement of accountability for dishonest practices. Particular focus is placed on the moral and ethical aspects of academic integrity, as their observance is essential for fostering professional responsibility among future specialists. An important section is devoted to analyzing international experience in ensuring academic integrity, which can serve as a foundation for improving the national education system, scientific activities, and academic self-regulation mechanisms.

The role of higher education institutions in shaping a culture of academic integrity is outlined, which includes creating favorable conditions for ethical learning, improving educational programs, developing internal policies, increasing the academic responsibility of students and educators, and implementing effective monitoring mechanisms. The article examines the legal and regulatory framework of academic integrity in Ukraine, its alignment with international standards, and prospects for further development. It is determined that only a comprehensive approach that combines legal, organizational, technological, and ethical mechanisms will contribute to maintaining high standards of education and research, increasing the responsibility of all participants in the educational process, fostering an academic culture based on integrity, and ensuring the long-term development of the educational environment.

Keywords: academic integrity, quality of education, plagiarism, educational process, scientific integrity, responsibility, control, international experience.

Вступ

Академічна добросесність є ключовим чинником забезпечення якісної освіти та формування культури чесності в науковій діяльності. Дотримання засад академічної добросесності забезпечує неупередженість досліджень, формує критичне мислення та виховує відповідальність у всіх учасників освітнього процесу. В умовах сучасної глобалізації та цифровізації освіти ця проблема набуває особливої актуальності,

оскільки поширені явища, такі як плагіат, фальсифікація наукових результатів та опортуністична поведінка, негативно позначаються на якості освітніх послуг і підривають довіру до навчальних установ.

Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року [1] вперше на законодавчому рівні ввів поняття «академічна доброчесність», оскільки в попередньому Законі України «Про освіту» від 23 травня 1991 року (який наразі втратив чинність) таке визначення було відсутнє. Відповідно до офіційного тлумачення, академічна доброчесність охоплює систему етичних норм і правил, яких мають дотримуватися всі учасники освітнього процесу під час навчальної, викладацької та науково-творчої діяльності. Головною метою цих норм є забезпечення довіри до академічних і наукових (творчих) досягнень. Аналогічне визначення міститься й у Законі України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року, який був доповнений положеннями нового Закону України «Про освіту», прийнятого 5 вересня 2017 року.

Результати

Т. Фініков зазначає, що класичне визначення академічної доброчесності ґрунтується на таких ключових чеснотах: чесність, довіра, справедливість, повага та відповідальність. У 2013 році цей перелік доповнили ще однією чеснотою – мужністю [2].

Етимологічно термін «академічна доброчесність» складається з двох частин. Слово «академічний» у словниках має кілька значень:

- 1) пов'язаний з академією, здійснюваний нею;
- 2) навчальний;
- 3) абстрактний, відірваний від практики;
- 4) відповідний усталеним традиціям у мистецтві. «Доброчесність» означає властивість особи, що живе чесно, дотримується моральних норм та є проявом чесності й порядності.

В. Хмарський, аналізуючи американський досвід академічної доброчесності, звертає увагу на англomовний відповідник терміна – «academic integrity». Слово «academic» походить від назви давньогрецької Академії, заснованої Платоном у IV столітті до н.е., і використовується для позначення всього, що пов'язано з вищою освітою та наукою. Також його вживають у значеннях «навчальний» – наприклад, у словосполученнях «академічна група» або «академічна відпустка». Термін «integrity» походить від пізньолатинських «integer» (ціле число), «integrare» (відновлювати цілісність) та «integritas» (цілісність). Хоча більшість похідних від цих слів пов'язані з математикою, саме слово «integrity» насамперед означає «моральну чистоту», «порядність», а вже потім – «цілісність» та «непорушність». Отже, академічна доброчесність за своєю сутністю означає «освітню та наукову порядність».

З урахуванням офіційного визначення академічної доброчесності та її етимології можна виокремити такі основні характеристики цього поняття:

Комплексний характер – поєднання моральних і правових засад, що відображаються у сукупності етичних норм і законодавчих правил.

Наявність конкретного суб'єкта – до учасників освітнього процесу належать здобувачі освіти, педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники, батьки здобувачів, фізичні особи, що здійснюють освітню діяльність, а також інші особи, залучені до освітнього процесу відповідно до спеціальних законів і правил закладу освіти.

Чітка сфера застосування – дотримання принципів академічної доброчесності є обов'язковим у процесі навчання, викладання та наукової (творчої) діяльності.

Конкретна мета – забезпечення довіри до результатів навчальної та наукової (творчої) діяльності.

Академічну доброчесність можна аналізувати в чотирьох основних аспектах:

Індивідуальний рівень – це стосується конкретної особи (студента, викладача, науковця чи керівника), де основна увага зосереджена на особистій та професійній етиці, моральних принципах, дотриманні кодексу професійної етики, а також на репутації та повазі в академічному середовищі.

Інституційному рівні – вивчення того, як окремий вищий навчальний заклад чи наукова організація ставиться до цих явищ, створення нормативних умов для розвитку академічної доброчесності на рівні інституції, а також впровадження цих принципів в освітній процес, оцінку та рейтингову систему академічного персоналу в кадровій політиці.

Системний рівень – реалізація принципів академічної доброчесності на рівні всієї системи вищої освіти та науки, зокрема через легітимізацію таких норм у нормативно-правових актах, що складають законодавчу основу для функціонування цієї системи.

Колективний рівень – академічне середовище в ширшому розумінні як формальна або неформальна спільнота учасників навчальної та наукової діяльності (студентів, аспірантів, дослідників, викладачів, адміністраторів тощо).

Таким чином, можна стверджувати, що забезпечення академічної доброчесності на всіх цих рівнях (для окремої особи, установи, академічного середовища та законодавства) є важливим для багаторівневого підходу до забезпечення якості освіти та її покращення.

Розглядаючи академічну доброчесність як невід’ємний елемент якісної освіти, варто підкреслити, що під академічною якістю слід розуміти досягнення у навчанні відповідно до вимог чинного законодавства, освітніх стандартів або укладених договорів щодо надання освітніх послуг. Відповідно до законодавчих норм, політика забезпечення якості освіти включає три ключові компоненти:

- Системи внутрішнього контролю якості в освітніх закладах;
- Політику зовнішнього забезпечення якості освіти;
- Механізми контролю якості діяльності органів та установ, відповідальних за зовнішню оцінку освітніх процесів.

Важливим елементом регуляторної відповідальності за дотримання стандартів академічної доброчесності є визначення чіткого переліку можливих порушень із детальним описом кожного відповідно до норм законодавства. До основних видів порушень академічної доброчесності належать:

Плагіат – привласнення результатів наукової чи творчої діяльності інших осіб та їх оприлюднення (повністю або частково) під власним іменем без належного посилання на автора;

Фабрикація – створення та подання вигаданих даних чи фактів у наукових дослідженнях або освітньому процесі;

Самоплагіат – повторне використання власних раніше опублікованих наукових або творчих робіт, видаючи їх за нові дослідження;

Фальсифікація – навмисне спотворення, змінення чи підробка інформації щодо освітніх програм, досліджень або отриманих результатів;

Надання неправдивої інформації – свідоме поширення недостовірних відомостей про власні академічні чи наукові досягнення, а також про систему освіти загалом;

Списування – використання несанкціонованих зовнішніх джерел під час виконання завдань, особливо в процесі оцінювання знань і навичок;

Упереджене оцінювання – навмисне завищення або заниження оцінок студентів чи учнів без об'єктивних підстав;

Корупція в освіті – отримання чи пропозиція неправомірної вигоди (грошей, майна, послуг, привілеїв тощо) з метою досягнення певних результатів у навчальному процесі.

Варто зазначити, що Законом України від 05.09.2017 року «Про освіту» введено новий вид відповідальності – академічну. Хоча цей Закон не визначає зміст поняття «академічна відповідальність», окремі її аспекти та загальні правила застосування були врегульовані.

Законодавство передбачає окремий припис, відповідно до якого питання академічної відповідальності (як загальної, так і конкретної) учасників освітнього процесу за порушення принципів академічної доброчесності регулюються спеціальними нормативно-правовими актами та/або внутрішніми правилами закладу освіти. Встановлені заходи контролю ухвалюються керівними органами навчального закладу та узгоджуються з представниками місцевого самоврядування в межах їхньої компетенції.

Функції контролю за дотриманням академічної доброчесності, а також відповідальність за виявлення фактів її порушення покладаються на уповноважені органи управління освітнього закладу.

Науковиця Н. Маслова у своїх дослідженнях, присвячених академічній свободі та відповідальності, розглядає академічну відповідальність у широкому контексті, виходячи за межі лише правових аспектів. Вона трактує її як «форму соціальної відповідальності», яка поділяється на три рівні:

відповідальність перед собою;

зобов'язання перед іншими учасниками освітнього процесу;

відповідальність перед державою та суспільством.

Перший рівень є виключно етичним, другий може мати етичний, корпоративний або правовий характер, а третій розглядається як суто юридичний [3].

Категорії та типи навчальних зобов'язань залежать від суб'єкта, який допустив порушення. З огляду на значущість наслідків для осіб, які порушують принципи академічної доброчесності, необхідно підкреслити важливість об'єктивного, детального та всебічного розгляду кожного випадку індивідуальної академічної відповідальності. Окрім цього, усі процедурні аспекти щодо притягнення студентів до відповідальності повинні бути чітко зафіксовані в офіційних документах із зазначенням конкретних строків, етапів розгляду та очікуваних результатів.

Закон України «Про освіту» (2017) гарантує особам, яких звинувачують у порушенні академічної доброчесності, низку прав, а саме:

право аналізувати всі матеріали, що стосуються звинувачення у порушенні академічної доброчесності, та висловлювати свої зауваження;

право надавати письмові та усні пояснення самостійно або через представників, а також можливість відмовитися від пояснень чи брати участь у вивченні доказової бази;

право отримувати інформацію про дату, час і місце розгляду справи та бути присутнім під час цього процесу;

право оскаржити рішення про накладення санкцій перед відповідним уповноваженим органом або звернутися до суду.

Недотримання принципів академічної доброчесності може стати підставою не лише для застосування академічних санкцій, а й для інших форм юридичної відповідальності згідно з чинним законодавством. Зокрема, такі порушення можуть тягнути за собою дисциплінарні заходи, що регулюються трудовим законодавством,

відповідальність у межах цивільного права, яка передбачає відшкодування завданої шкоди, а також адміністративні санкції за неправомірні дії, пов'язані з порушенням інтелектуальних прав. У деяких випадках, коли йдеться про серйозні порушення авторських та суміжних прав, можливе притягнення до кримінальної відповідальності.

Етичні стандарти академічної спільноти та механізми запобігання порушенням у наукових дослідженнях регулюються різними міжнародними організаціями:

Міжнародна асоціація університетів (International Association of Universities, IAU) – створена у 1950 році під егідою ЮНЕСКО, об'єднує вищі навчальні заклади з понад 130 країн світу;

Європейська університетська асоціація (European University Association, EUA) – представляє понад 800 університетів із 48 країн Європи та сприяє розвитку освітніх і наукових стандартів;

Пан-Європейська платформа з питань етики, прозорості та чесності в освіті (ETINED) – заснована у 2013 році, займається обміном досвідом та напрацюванням стратегій боротьби з корупцією та нечесністю в освітньому процесі;

Європейський науковий фонд (European Science Foundation, ESF) – неурядова організація, що працює з 1974 року у Франції, займається міжнародним розвитком науки та підтримкою дослідницьких ініціатив;

Національна освітня асоціація (National Education Association, NEA) – організація, що діє у США та зосереджена на підвищенні якості освіти та захисті академічної доброчесності.

Міжнародний центр академічної доброчесності (ICAI) відіграє ключову роль у формуванні культури доброчесності в освітньому середовищі та сприяє підтримці професійних стандартів. Заснований у 1992 році в рамках Ратлендського інституту етики при Університеті Клемсона, розташованому в Південній Каліфорнії, цей центр із 2010 року функціонує як міжнародна організація. Його діяльність охоплює школи, коледжі та університети по всьому світу, які прагнуть дотримуватися принципів академічної чесності. Основний фокус ICAI – протидія проявам корупції, академічного шахрайства та інших порушень у сфері освіти, а також поширення стандартів доброчесності в наукових та освітніх установах у глобальному масштабі.

Для забезпечення ефективної комунікації та взаємодії між фахівцями, зацікавленими у дотриманні академічних стандартів, у межах центру функціонує Консорціум мережі ICAI. Ця платформа сприяє розвитку та впровадженню ініціатив із забезпечення академічної доброчесності на міжнародному рівні. На сьогодні сформовано кілька регіональних об'єднань, зокрема Канадський національний альянс, Латиноамериканську міжнародну асоціацію, а також федеративні асоціації в різних регіонах США, таких як Середньоатлантична, Північно-Східна та Південно-Східна групи. Крім того, діє глобальна онлайн-платформа Consortium for Online Integrity, яка об'єднує ініціативи, спрямовані на підтримку академічної етики у віртуальному освітньому середовищі [4].

Одним із важливих досягнень центру є розробка AIRS (Academic Integrity Rating System) – спеціального інструменту для самооцінювання навчальних закладів. Завдяки AIRS установи можуть аналізувати власні процеси та ключові показники відповідності академічним стандартам, а також ефективно впроваджувати механізми, що сприяють дотриманню етичних норм в освітній діяльності.

Висновки

Отже, міжнародне регулювання академічної доброчесності сприяє розвитку глобальної культури етики в освіті та науці. Завдяки діяльності міжнародних організацій, таких як Міжнародний центр академічної доброчесності та його

регіональні асоціації, створюються ефективні механізми для виявлення порушень та забезпечення відповідності стандартам академічної доброчесності. Це сприяє підвищенню якості освіти, зменшенню випадків корупції та шахрайства, а також забезпеченню довіри до освітніх та наукових установ у всьому світі.

Для ефективного вдосконалення системи академічної доброчесності необхідно впровадити ряд стратегічних ініціатив, спрямованих на покращення етики в освітньому середовищі та забезпечення високих стандартів наукової діяльності. Особлива увага повинна бути зосереджена на трьох ключових напрямках, які є основою для забезпечення надійної і справедливої системи академічної доброчесності.

Розвиток антиплагіатних технологій. Нові технології мають не лише забезпечувати детекцію копіювання текстів, а й ефективно виявляти плагіат у різноманітних формах: використання чужих ідей, методів дослідження чи цитування без належного посилання на джерела.

Підвищення відповідальності учасників освітнього процесу. Необхідно стимулювати культуру відповідальності серед усіх учасників навчального процесу, починаючи від студентів і до викладачів, адже лише за умови спільних зусиль усіх членів освітньої спільноти можна забезпечити високу академічну доброчесність.

Окрім розвитку технологічних засобів і посилення дисциплінарної відповідальності, особливу увагу варто приділити формуванню етичної свідомості у студентів через інтеграцію відповідних стандартів і принципів у навчальні курси.

Таким чином, академічна доброчесність є одним із ключових елементів системи підвищення якості освіти, оскільки забезпечує не лише етичні стандарти в навчальному та науковому процесах, а й формує основу для розвитку професійної культури, відповідальності та довіри в академічному середовищі. Впровадження ефективних механізмів боротьби з порушеннями академічної доброчесності, розвиток антиплагіатних технологій, підвищення відповідальності всіх учасників освітнього процесу та інтеграція етичних стандартів у навчальні програми сприяють створенню сприятливого середовища для формування висококваліфікованих, етичних та конкурентоспроможних фахівців. Такий підхід є важливим для забезпечення сталого розвитку освіти, наукового потенціалу та формування довіри до освітніх і наукових інституцій.

Список використаних джерел

1. Про освіту Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 21.04.2025).
2. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. Політики»; за заг. ред. Т.В. Фінікова, А.Є. Артюхова. Київ: Таксон, 2016. 234 с.
3. Маслоva Н.Г. Академічна свобода і академічна відповідальність. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право. 2017. Вип. 43. Т. 1. С. 72-76.
4. About ICAI Networking Consortia. URL: <https://academicintegrity.org/aws/ICAI/pt/sp/about-networking> (дата звернення: 21.04.2025).
5. Римське Міністерське Комюніке. Рим 19 листопада 2020. URL: https://www.in-global.eu/wp-content/uploads/2024/03/Rome_Ministerial_Communique_UA.pdf (дата звернення: 24.04.2025).